

15. Medjunarodna filozofska škola FELIX ROMULIANA 2014.

Zaječar 28 – 30. avgust 2014.

OTVORENOST I ZATVORENOST – JEZIK; KULTURA I NACIJA

Povodom 200. godina od smrti Johana Gotliba Fihtea

Obrazloženje teme

Ove godine se obeležava dve stotine godina od smrti velikog nemačkog filozofa Johana Gotliba Fihtea. Rukovodstvo Međunarodne filozofske škole *Felix Romuliana* iz Zaječara odlučilo je da se Škola na specifičan način uključi u obeležavanje te godišnjice, tako što se opredelilo da tema ovogodišnjeg zasedanja bude **Otvorenost i zatvorenost – jezik, kultura i nacija**, dakle, tema koju je pomenuti mislilac, kako eksplicitno tako i implicitno, obrađivao u svojim delima. Datoj temi smo se priklonili i zbog toga što je ona i u svetu i kod nas, izuzetno aktuelna, ali i zato što se ona može razmatrati i bez referisanja na delo nemačkog filozofa, tako da u raspravi o njoj mogu da učestvuju i oni koji se nisu u intenzivnije bavili tim delom.

U teoriji postoje dva osnovna shvatanje pojma nacije: kulturno-etničko i liberalno (državno-terotorijalno).

1. Kulturno-etnički pojam nacije

Ovaj pojam nacije dovodi se u vezu sa kolektivnom memorijom pripadnika neke zajednice koji imaju zajedničko poreklo, jezik i kulturu što se interpretira kao produkt zajedničke istorije, tj. sudbine. Drugim rečima, iz perspektive te koncepcije, nacionalni identitet se posmatra kao datost, kao nešto što je kontituisano pre nego što je našlo svoj izraz u obliku političke organizacije. Otuda se pojmom nacije mogu obeležiti i one zajednice ljudi istog

porekla, koje su integrisane geografski i kulturno posredstvom zajedničkog jezika i običaja, dakle posredstvom zajedničke tradicije, ali koje još nisu integrisane politički, u formi državne organizacije. Iz tog ugla gledano, nacionalne zajednice mogu postojati i bez države.

Organizovanje nacije u državu, ovde se ne shvata kao nešto što bi moglo dovesti u pitanje ovako shvaćeni pojam nacije; štaviše, na državu se tu gleda kao na instituciju koja će formalno-pravno štititi osobenu tradiciju koja se nalazi u osnovi date nacije. Pošto se ovakva država stavlja u funkciju zaštite odgovarajuće kulturne tradicije koja je uvek partikularnog karaktera, ona sebe ne može izraziti u čisto formalnim i univerzalnim principima, jer su takvi principi neutralni u odnosu na bilo koji oblik kulturne tradicije. Ako bi se takva koncepcija nacije konsekventno sprovela, onda bi u ustavu takve države stajalo da je to država konkretnog etniciteta koji sledi tu i tu religiju i koji poštuje te i te običaje i vrednosti. Takav ustav bi, dakle, samo ozakonio datu tradiciju. Naravno, u svojim elastičnijim verzijama, pomenuta koncepcija nacije se može u manjoj ili većoj meri otvoriti prema određenim univerzalnim principima, ali nikad radikalno, jer bi u tom slučaju morala odustati od pravne zaštite osobene kulturne tradicije kao svog suštinskog temelja. Filozofskom terminologijom govoreći, prema kulturno-etničkom poimanju nacije, ustavno-pravni poredak države ne može nikad biti radikalno odvojen od etosa kao sistema običaja i supstancijalnih vrednosti, jer se taj poredak ,u celini ili bar delimično, zasniva na konkretnom etosu.

Saobrazno tome, po tome stanovištu, individualni identitet mora u potpunosti ili delimično biti identičan sa identitetom zajednice.

Za razliku od kulturno-etničkog poimanja nacije, po kojem se ne može uspostaviti radikalna distinkcija između zajednice konkretnih običaja i političke zajednice, pošto je ova poslednja zajednica u ovoj ili onoj meri ukorenjena u onoj prvoj zajednici, liberalna koncepcija

usmerena je na to da političku zajednicu odnosno ustavno-pravni poredak oslobodi njihove zavisnosti od zajednice običaja. To podrazumeva uspostavljanje radikalne razlike između pomenutih zajednica kad je reč načinima njihovog konstituisanja. Pošto se zajednica običaja, kao što je već rečeno, integriše i reprodukuje na osnovu zajedničkog porekla, jezika i kulture, to onda znači da liberalno shvaćena politička zajednica ne može svoj identitet izvoditi iz zajedničkih obeležja svojih pripadnika, tj. da se njeni konstitutivni principi ne mogu dovesti u vezu sa kulturno-etničkom strukturom stanovništva koje u njoj živi. Dosledno sleđenje te logike, nužno vodi definisanju političke zajednice i ustavno-pravnog poretka čisto formalnim i univerzalnim pravilima igre. Jer samo ukoliko se definiše na taj način, oblik političke zajednice i ustavno-pravni poredak neće biti uslovljeni etničko-kulturnim kriterijumima. Ali ovde valja uputiti i na činjenicu da su metafizički nastrojani mislioci zastupali tezu o jedinstvu partikularnog i univerzalnog principa. Recimo, Hegel je smatrao da je posebni “narodni duh” samo oposebnjenje (pojavni oblik) univerzalnog svetskog duha koji prožima svaku posebnost.. No, prema takvim interpretacijama, univerzalni princip ne može biti čisto formalan, već je on uvek univerzalni oblik ovako ili onako određene univerzalne supstancije. .

2. Državno-teritorijalni pojam nacije

Državno-teritorijalni pojam nacije je kulturno-etnički neutralan pojam nacije. Po toj koncepciji, svaka skupina ljudi, bez obzira na njenu kulturno-etničku strukturu, predstavlja naciju, pod uslovom da je ona postigla većinski konsenzus, eksplicitni ili prećutini, o obliku vladavine pod kojim će živeti. Pošto je ovaj tip nacionalnosti nezavisan od kulturno-etničke pripadnosti, on je odlučujuće određen državljanstvom, tj. pripadnošću određenoj državi kao eminentno političko-pravnoj kategoriji. Tu je između državljanstva i nacionalnosti stavljen

znak jednakosti, utoliko što svi članovi države pripadaju jednoj te istoj naciji, bez obzira na njihovo kulturno-etničko poreklo i rasnu pripadnost.

Prve liberalne države na svetu, Amerika i Francuska, postavile su takav pojam nacije, jer su svi državljani ovih zemalja iste nacionalnosti, američke odnosno francuske. Za Ameriku se često kaže da ona predstavlja “čovečanstvo u malom” zato što u njoj žive ljudi najrazličitijeg etničkog porekla: Englezi, Nemci, Španci, Meksikanci, Indusi, Kinezi itd. Ali svi su oni, ukoliko imaju status američkog državljanina, iste nacionalnosti – američke, pri čemu amerikanstvo nije etnička kategorija. Isto tako, ukoliko recimo crni čovek iz Mozambika postane francuski državljanin, on će po nacionalnosti biti Francuz. To je moguće samo zato što ustavno-pravi poredak tih zemalja nije uslovljen etničkom, kulturnom i rasnom pripadnošću. Ili, drugačije rečeno, pomenute vrste pripadnosti irelevantne su sa stanovišta toga poretka zato što ne predstavljaju njegove konstitutivne principe. Njegove konstitutivne principe predstavljaju čisto formalna pravila igre koja, u načelu gledano, važe za pripadnike svih etniciteta, kultura i rasa, te stoga oni imaju jednaka formalna prava, individualna, građanska i politička. Odnos pojedinca prema etničkoj i drugim vrstama pripadnosti i, s tim u vezi, prema kulturnoj tradiciji postaje stvar njegovog slobodnog privatnog izbora. Ovakav – liberalni – sistem ne može, po samoj svojoj prirodi, formalno priznati posebna kulturna i politička (grupna) prava manjina jer bi time etničko-kulturno-rasni kriterijumi postali sastavni deo ustavno-pravnog poretka, zahvaljući čemu to više ne bi bio sistem koji je nepristrasan prema etničko-kulturnom identitetu građana. Naime, u takvom ustavno-pravnom poretku svi njegovi građani ne bi imali isti tretman: jedni bi imali samo građanska prava, dok bi drugi, pored građanskih, imali i posebna kulturna i politička prava.

Naravno, ovde je reč samo o čisto teorijskim modelima nacije. U stvarnosti postoji ne mali broj zemalja čiji ustavno-pravni poreci predstavljaju kombinaciju navedenih koncepcija nacije.

U kontekstu ove problematike mogu se postaviti brojna pitanja.

Sa kojim teškoćama se u praktičnoj primeni suočavaju pomenute koncepcije nacije?

U pogledu otvorenosti ili zatvorenosti neke nacije prema drugim nacijama, kako stoje stvari kad je reč o kulturno-etničkom poimanju nacije, a kako kad je reč o drugom osnovnom shvatanju nacije?

Koje shvatanje nacije dominira na prostorima Balkana (termin Balkan se ovde ne upotrebljava u pežorativnom smislu)?

Šta je jezik prevashodno: sredstvo za komunikaciju između ljudi ili spoljašnji i vidljivi znak kojim se jedna nacija razlikuje od drugih. Da li je jezik nužno povezan sa posebnom kulturom shvaćenom kao način života, tj, da li je on, kako bi to rekao Herder, “slično crkvi i državi, izraz osobenog načina života koji u sebi sadrži zajedničku osnovu jezika i razvija se zajedno sa njim”?

Da li je konkretna religija, kao deo posebne kulture, sastavni momenat nacije ili je ona odvojena od nje, u kom slučaju bi pripadnici različitih veroispovesti biti članovi iste nacije?

Od kojeg bi pojma nacije trebalo polaziti u izgradnji srpskog ustavno-pravnog poretka?

U ovom tekstu naznačen je samo najopštiji okvir u kojem bi se mogla kretati rasprava na 15.

zasedanju Međunarodne škole Felix Romuliana.

Slobodan Divjak